

Redko preučevane tematike v socialnem delu: uvodna razmišljanja in metoda

Darja ZAVIRŠEK

Uvod

Pričujoči znanstveni zbornik z naslovom *Socialnodelovne skupnosti v Sloveniji 1955–2025: izbrane tematike* v družboslovno znanstveno skupnost prinašajo vsebine, ki so iz premisleka o socialnem delu praviloma izločene in za katere se zdi, da še ni prišel čas, da bi jih že smeli »misliti«. To velja tako za socialnodelovne študije vojne in miru, razprave o vlogi socialnih delavk na področju reproduktivnega zdravja, vprašanju socialnodelovnega pogleda na izbris ljudi iz registra stalno naseljenega prebivalstva v Republiki Sloveniji, za tematike ospoljenosti v socialnem delu in ospoljenosti, ki jih socialno delo proizvaja in reproducira, in ne nazadnje za refleksijo njegovih medijskih podob. Večkrat se namreč zdi, da socialno delo v Sloveniji obsega zgolj zaščito otrok, razdeljevanje socialnih transferjev in občasno nudenje različnih pomoči družinam ob razvezah, delitvi otrok in drugih življenjskih tegobah. V socialnem delu, tradicionalno ukleščenen v petdesetih letih prejšnjega stoletja, ni prostora za ospoljene, antirasistične in postkolonialne teorije, pa tudi ne za politično socialno delo, ki dejavno konstruira svojo javno podobo in se angažira ob aktualnih družbenih dogodkih. Znanstveni zbornik zapolnjuje praznino in razširja predstavo o tematikah socialnega dela.

Zgodovinenje socialnega dela

Osrednji metodološki in metodični pristop, ki ga uporabljajo avtorice v znanstvenem zborniku je zgodovinska metoda, oprta na tehnike,

kot so analize arhivskega gradiva, dokumentov, knjig in raziskav v letih 1945–1991, oralna zgodovina in vinjetna metoda. Zgodovinjence socialnega dela nas ne zanima zato, ker bi želeli utemeljiti in utrditi disciplino, kot je to veljalo nekdanj – češ da potrebujemo zgodovino socialnega dela za utemeljitev njegove »identitete« in za zavedanje »dolge zgodovine« njegovega obstoja; ta bo imela v Sloveniji prav v letu izdaje znanstvene publikacije že 70 let. Tovrstna pisanja zgodovine so namreč pogosto ustvarila monolitno, kronološko stopničasto linearno in herojsko zgodovino, brez ambivalenc in negotovosti, pretežno zaprto za nove interpretacije.

Fisher and Dybicz (1999) sta takšno pisanje imenovala »zgodovina kot blok znanja« (*history-as-knowledge*) namesto »zgodovina kot raziskovalna metoda« (*history-as-research-method*), odprta za različne interpretacije in raznovrstne glasove (1999, str. 106). Dominantno znanje, v maniri Foucaultovega koncepta »power-knowledge«, ni vključevalo raznovrstnih pristopov in pozicij; ko je nizalo »faze« in »velike dogodke«, ni kritično reflektiralo družbenih procesov, temveč so bili dogodki opisani kot »gola dejstva«, kot »resnica, ki se je zgodila«, pri tem so bili izpuščeni razlogi za poteke, posledice, kontinuitete in zgodovinski prelomi. Avtorja sta opravila pregled zgodovinskega raziskovanja v ameriških doktorskih disertacijah iz socialnega dela in ugotovila, da je bila večina raziskav v socialnem delu opravljena od »zgoraj navzdol« (*top-down*) in da so tako krepile »institucionalno« zgodovino stroke, izognile pa so se bolj poglobljenim premislekom o ambivalencah in prelomih (Fisher in Dybicz, 1999).

Socialno delo v Jugoslaviji in Sloveniji se je oblikovalo sredi obdobja hladne vojne. A to dejstvo ni bilo nikoli reflektirano. Z današnje perspektive je treba upoštevati oboje: da so zahodne države jugoslovansko socialno delo namerno spregledale in da je slednje prezrlo zahodne tokove, ko je gradilo »socialistično socialno delo«, ki naj bi »zraslo iz socialistične tradicije«, o čemer govorijo jugoslovanski zborniki in raziskave iz obdobja 1960–1990.

Proizvod hladne vojne je bila potemtakem tudi hladnovojna metodologija (*cold war methodology*), ki je obema »blokoma« preprečevala kompleksno sliko (Zaviršek, 2006). Zgodovina socialnega dela v Jugoslaviji v zahodnem socialnem delu ni postala del javnega spomina in obratno, jugoslovansko socialno delo ni priznalo pomembnega prispevka začetnic socialnega dela na Zahodu in jih (razen izjeme, Mary Richmond), ni omenjalo. Dominantni diskurz socialnega dela

na Zahodu je konstruiral Vzhodno Evropo kot ruralno in brez gibanj za socialno pravičnost, ki bi bila avtonomna in ne vodena s strani enopartijske države. Ker so začetki socialnega dela v 19. stoletju povezani s hitro industrializacijo, revščino, stanovanjsko stisko in množičnimi migracijami, zahodna historiografija vzhodnoevropskim državam posledično ni pripisala profesionalizacije socialnega dela in je spregledala, da je imela socialno delo tudi država z enopartijskim sistemom in socialističnim programom razvoja, edina v tistem času (Zaviršek 2005, 2008). Na drugi strani je socialistična Jugoslavija v socialnem delu po Evropi in ZDA videla predatorsko kapitalistično dobrodelništvo, ki so ga obsojali, sicer pa o njem niso izgubljali besed. Posledice takšnega hladnovojnega pogleda na svet čutimo še danes, tudi v stroki: v državah jugoslovanskega postsocializma, vključno s Slovenijo, temeljna dela pionirk socialnega dela niso prevedena, začetki discipline so neznani in odpravljani v nekaj stavkih, morebiti odstavkih. Kompleksne zgodovine stroke se ne poučuje.

Šele po padcu železne zavese leta 1991, dejansko po letu 2000, se začnejo pisati raziskave o zgodovini socialnega dela po vzhodnoevropskih državah, ki jih je kot večletni projekt pod vodstvom ugledne nemške zgodovinarke Sabine Hering (Hering in Waaldijk, 2003, 2006) financiral Zahod. Med projektom so nekatere raziskovalke na primer pokazale, da je socialno delo med obema svetovnima vojnama obstajalo na Madžarskem, Poljskem in v Romuniji. Tudi v kraljevini Jugoslaviji so govorili o možnostih šolanja in jugoslovanske feministke so pisale o zahodnih pionirkah socialnega dela. Popisovanje je pomenilo začetek dekolonizacije zgodovine socialnega dela po nekaterih vzhodnoevropskih državah. Raziskovalke so začele iskati korenine stroke, lastne pionirke in dokumente o tem, kaj je socialno delo pomenilo in kako se je udejanjalo v konkretnem lokalnem kontekstu. Historiografije socialnega dela niso pisale le zahodne avtorice za zahodno publiko, temveč so se z raziskovanjem lastne zgodovine spoprijele lokalne raziskovalke, ki so s tem postavile zgodovino socialnega dela iz svojega okolja na svetovni zemljevid in ob bok državam z dolgo že evidentirano zgodovino socialnega dela. Raziskovalke so svoje raziskave utemeljile na proučevanju pisnih in ustnih virov, ki so bili dostopni zgolj v lokalnih jezikih, in ljudje z evropskega obrobja so izbirali, katere zgodbe bodo povedali in katere izpustili v postopku »uzgodovinjena« socialnega dela na evropski periferiji.

Zato se je v procesu zgodovinenja socialnega dela pomembno vprašati, kako »delamo« zgodovino; kako reflektirati vprašanja o tem, kaj je vključeno in kaj je izključeno iz procesa raziskovanja in kako so se spreminjale interpretacije preteklih dogodkov glede na lastno pozicionalnost. Susanne Maurer je predlagala, da zgodovino socialnega dela razumemo kot memoriranje družbenih konfliktov (*site of memory concerning societal conflicts*) in tudi kot »odprt arhiv ali skladišče, ki hrani zelo različne, pa tudi protislovne in dvoumne odgovore na družbena vprašanja v času in prostoru« (*open archive or storage that holds very different – not only divergent but also contradictory and ambiguous – answers to social questions across time and space* – Maurer 2023, str. 333).

Zgodovina socialnega dela je potemtakem neobhodno že tudi zgodovina socialnih konfliktov, saj jo pišejo različni akterji z različnih perspektiv in le redko uporabniki socialnega dela ali socialne delavke. Zato je v procesu zgodovinenja treba postaviti v ospredje tiste pričevalce in pričevalke, ki so jih dominirajoči glasovi preglasovali. Jugoslovanska zgodovina socialnega dela, z začetki v poznih štiridesetih letih prejšnjega stoletja, ko so otroške obiskovalke in poverjenice opravile na tisoče neplačanih ur dela na socialnem področju in je v Ljubljani nastala Socialno politična šola (1946–1949), ki je bila predhodnica Šole za socialne delavce (1955), in ko je v skupni državi nastala v Zagrebu Šola za socialne delavce (1952), razkriva konflikte in merjenje moči ob samem razumevanju socialnega dela, njegovega definiranja, o cenzuri, pa tudi vnaprej definiranje tega, kaj so socialnodelovni problemi in kaj so potrebe ljudi (Zaviršek 2005, 2022). Raziskav o tem, kako so te pritiske zaznavale socialne delavke, ki so se znašle med tnalom in nakovalom, ko so prakticirale socialno delo, ni; ta plat socialnega dela še ni bila zgodovinjena, še manj pa je znano, kako se je godilo ljudem in kakšne so bile izkušnje uporabnic in uporabnikov socialnega dela.

Zgodovinenje socialnega dela je torej vedno tudi, če parafraziram znano delo Juliana Barnes (2017), »hrumenje zgodovine« (Barnes govori o hrumenju časa, *the noise of time*), ki je sestavljeno iz različnih delcev, polifonije glasov, večzvočja in nujnih analiz vsakokratnega vprašanja moči. Takšno zgodovinenje zahteva goste opise (*thick description*) in je utemeljeno v arhivskem materialu, raznovrstnih pisnih in vizualnih dokumentih določenega obdobja, pa tudi v oralni zgodovini in je objektivno in subjektivno obenem, odprto za nove

interpretacije in resnice. Hrumenje zgodovine mora, prav tako kot hrumenje njenih glasov, preglasiti monozvočne linearne institucionalne zgodovine institucij in ljudi. Maurer nas spomni, da je pisana zgodovina vedno tudi manifestacija avtoritete, tistega, ki jo piše, in tistega, za katerega je napisana, zato se sprašuje, kako bi bilo mogoče »reprezentirati zgodovino na manj avtoritar način« (2023, str. 333). Kako reflektirati pozicije dominacije in podrejenosti, središča in obrobja?

Zgodovino torej vedno šele »delamo«, saj tisti, ki piše zgodovino, izbira, katere zgodbe bodo povedane in zapisane, kako jih bomo pripovedovali in katere pustili, zavestno ali ne, da bodo padle v pozabo. Izboru je prepuščena tudi kontekstualizacija dogodkov. Ker je socialno delo specifična socialna praksa, ki tudi sama proizvaja specifične družbene habituse in repetitive (v smislu Butlerjevega koncepta ponavljanja kot proizvajanja »resnice«), spomine in mentalitete, je treba zgodovino socialnega dela postaviti v širši družbeni kontekst. Socialno delo se ukvarja s problemi, ki niso »izjemni«, »redki« ali »nenavadni«, temveč pogosto »običajni« in »vsakdanji«, zato je treba tudi zgodovino socialnega dela umestiti v kontekst vsakdanjega življenja in reflektirati zgodovino discipline tako, da nam čim bolj približa kontekst, v katerem so se odvijali dogodki, procesi in praksa. Če je cilj socialnega dela, da človeku pomaga živeti vsakdanje življenje, je pomembno, da se vprašamo, kakšno je to socialno življenje bilo v različnih zgodovinskih obdobjih. To, kaj bomo izbrali, da bo povedano in memorirano, je selektivni in subjektivni proces, ki je pogosto odvisen od naključij, kot na primer, do katerih pričevalcev in pričevalk sploh lahko pridemo, kdo se spominja in kaj je pripravljen razkriti ter do katerega arhivskega in pisnega gradiva imamo dostop. Nekateri arhivski dokumenti so bili v Sloveniji uničeni slučajno (ob selitvah, poplavi), drugi namerno, da bi se »zabrisali« postopki in dogodki, osebna in institucionalna odgovornost (delno uničenje arhivov institucij socialnega varstva), nekateri arhivi so zaprti za raziskovalce, češ da gre za »občutljive podatke« (arhiv psihiatričnih bolnišnic). Zato pisanje zgodovine organizira spominjanje in pozabljanje na specifičen način, ki je subjektivno in objektivno (odvisno od nacionalne zakonodaje in institucionalnih praks; od moči raziskovalne sfere v državi in kako dosledno podpira raziskovanje v disciplini) kar vse »dela«, proizvaja zgodovino.

Zgodovinenje socialnega dela Jugoslavije in Slovenije (ki je med letoma 1945 in 1991 ne moremo izdvojiti iz Jugoslavije, saj so

bili zakonodaja, vsaj ključna, socialistična ideologija in enopartijski sistem, skupni vsem nekdanjim republikam) ni nevtralnno, temveč je politično dejanje. Do sedaj so bili dobro popisani razvoj zakonodaje, odnos socialističnega socialnega dela do zasebne lastnine in ekonomskih pogojev, v katerih so živeli delavci, in ukrepi na področju socialne politike, ki so ustvarjali formalnopравни okvir ter strukturo jugoslovanskega socialnega dela. Zgodovinski dokumenti beležijo nastanek in formalno preoblikovanje institucij in njihovih imen. Na drugem kongresu socialnih delavcev (ne pozabimo, da se je v socializmu in še kasneje uporabljala zgolj moška slovnična oblika »socialni delavec«, čeprav so delo opravljale večinoma ženske) leta 1976 v Dubrovniku, so udeleženske in udeleženci definirali trinajst etičnih načel, ki naj bi služili kot enotna izhodišča za pripravo Kodeksa etike: 1) Socialni delavec v skupnosti, v kateri živi in dela, prispeva k uresničevanju socialistične etike, človeške solidarnosti in k razvijanju socialističnih samoupravnih odnosov. 2) Kot strokovni in družbeno politično angažirani delavec, socialni delavec sodeluje pri izgrajevanju in razvijanju socialističnih samoupravnih odnosov. 3) Socialni delavec si prizadeva za uresničevanje politike socialno-ekonomskega razvoja družbe in za razvijanje in dopolnjevanje socialne enakosti kot enega od osnovnih ciljev socialistične družbe. 4) Kot del socialističnih sil v okviru svoje dejavnosti se socialni delavec strokovno in idejno izpopolnjuje ter aktivno sodeluje v obrambi in samozaščiti socialistične skupnosti. 5) Socialni delavec pri svojem delu upošteva mednarodne konvencije, ki jih je naša država ratificirala. 6) Vsem občanom v socialnih težavah socialni delavec nudi svoje strokovne usluge, ne glede na raso, spol, narodnost, versko prepričanje, družbeno in ekonomsko stanje ter svoj osebni odnos do stranke. 7) Socialni delavec vzpodbuja in razvija prostovoljno delo družbenih aktivistov na področju socialnih dejavnosti. 8) Socialni delavec spoštuje diskretnost, kadar se obravnavajo vprašanja, ki se nanašajo na osebno in družinsko življenje strank. 9) Od strank socialni delavec ne sprejema nikakršne nagrade ali daril. 10) Socialni delavec do strank ne uporablja prisile. 11) Pri svojem delu socialni delavec sodeluje s člani strokovnega tima in z drugimi sodelavci. 12) Socialni delavec varuje ugled profesije z dosledno uporabo principov socialnega dela, osebnim požrtvovanjem, vestnostjo in humanostjo. 13) Socialni delavec se stalno strokovno izpopolnjuje, idejno marksistično izobražuje in dviga nivo svoje splošne kulture (Milošević 1977, str. 27). Tisti, ki so

prakticirali socialno delo in socialistična ideologija, kot dokazuje gornji nabor, so morali biti tesno sprijeti.

Zato je iz opisanega zgodovinjena umanjalo vprašanje, kako je potekalo vsakdanje življenje prejemnikov socialnodelovnih storitev, kakšno je bilo življenje v institucijah, kako so poklicno etiko prakticirale socialne delavke in kako so koristile ljudem. Kritično zgodovljenje ne more mimo analize procesov moči: institucije so bile zainteresirane za dokumentiranje lastne »herojske zgodovine«, ki je vključevala tudi racionalizacijo lastnega delovanja. Dokumentov, ki bi nam približali perspektivo posameznikov, ni, saj ti v zgodovljenje socialnega dela sploh niso bili vključeni ali pa so bili vključeni v toliko, da so podčrtali vladajoči javni spomin. Tudi vizualne reprezentacije so z vedno smejočimi se obrazi ljudi na uradnih letakih, glasilih institucij in zbornikih z obletnic utrjevali vladajočo naracijo.

Zgodovinski revizionizem je po letu 1991 tudi socialno delo konstruiral kot zgolj nadaljevanje stare nomenklature; socialne delavke so bile ugledane kot zgolj »nezaželene izvajalke političnih ukazov od zgoraj« in »neučinkovite javne delavke nekdanjih časov«. To je prišlo prav neoliberalni in neofeudalni privatizaciji socialnega varstva, ki je v interesu »vitke države« socialne delavke potiskala na obrobje. Socialno delo je ostal zgolj polovično reguliran in nezaščiten poklic; formiran je tako, da ga lahko opravljajo tudi posameznice in posamezniki, ki prihajajo iz drugih strok in poklicev. Psihosocialne službe so se privatizirale (nastal je velik bazen zasebne »svetovalne dejavnosti«), revne pa so pretirano patologizirali in kriminalizirali. Ti procesi so vplivali na zgodovljenje socialnega dela in njegovo raziskovanje, o čemer govorijo nekatera poglavja pričujočega znanstvenega zbornika. Irena Šumi je v poglavjih orisala tako percepcije socialnega dela v javnosti v Sloveniji kot tudi probleme nizkega javnega ugleda poklica, birokratiziranost in nepoznavanja vsebin poklica s strani javnosti. Pokazala je, da se socialne delavke pojavljajo v javni sferi največkrat v negativnem kontekstu ali v situacijah, ko je prišlo do napak. Skozi analizo medijskih prispevkov medijske hiše Delo, predvsem njihovega dnevnika, opozarja na senzacionalistične in mizogine diskurze, ki vplivajo na javno podobo socialnega dela. Zato predlaga strategijo premoščanja teh težav po analogiji z mehanizmi, ki moškim poklicem zagotavljajo visok ugled in odmevnost v javnosti ter pridobitnost: načrtno promocijo socialnega dela, ciljno sodelovanje med ustanovami socialnega dela in poseganje v

javno politično sfero z reformativnimi strokovnimi intervencijami v prepoznane strukturne neenakosti. Ugotavlja tudi, da so družbene strukture, ki določajo položaj socialnega dela, prežete z javnimi predsodki in pomanjkljivimi politikami; kljub pogostim reformam in spremembam zakonodaje so podcenjevanje socialnega dela, pomanjkanje virov in institucionalna nepovezanost ostali nerazrešen izziv. Mediji še naprej oblikujejo javno mnenje z negativnimi in pogosto senzacionalističnimi prikazi, kar zmanjšuje ugled socialnih delavk. Ugotovitve razkrivajo frustracijo med prakticirajočimi socialnimi delavkami, ki kljub nizki družbeni prepoznavnosti ostajajo predane svojemu delu. Avtorica predlaga možne spremembe, vključno z večjo institucionalno neodvisnostjo socialnega dela, reformo administrativnih postopkov in izboljšano strokovno usposabljanje.

Za današnje zgodovinjene socialnega dela je pomembno ugotoviti, kako je preteklost vpeta v sedanost in kako je raziskovanje zgodovine nujno tudi raziskovanje sedanosti. V osebnih zgodbah socialnih delavk je mogoče najti več komentarjev na sedanjo situacijo; v obdobju lastne profesionalne zgodovine so se spominjale preteklosti, ki se je pogosto pomešala s sedanostjo. »Ti otroci bi bili danes v normalnih šolah,« so v intervjujih pogosto omenile socialne delavke, ko so se spominjale svojega dela v invalidskih komisijah za kategorizacijo otrok. Hannelore Cyrus je poudarila, da »zgodovina nujno vsebuje tudi komentar o sedanosti« (Cyrus 1997 v Maurer, 2023, str. 339), kar velja tudi za uporabnike socialnovarstvenih ustanov, ki so se spominjali svojega otroštva in mladosti ter obenem pripovedovali o posledicah, ki so jih imele nekdanje omejene možnosti za izbiro poklica v njihovih življenjih (»prej sem mislil, da bom študiral matematiko in šel na študij trobente, potem pa sem moral na vse to pozabiti; iz tega ni bilo nič«).

Preteklost se prepleta s sedanostjo tudi prek živih pričevalcev in pričevalk. Jelka Zorn je v knjigi pokazala, kako so današnje teme ilegalizacije, nadzora nad priseljevanjem, izključevanje nedokumentiranih migrantov, zavrženih prosilcev za azil ipd. zgolj kontinuiteta travmatičnega dogodka izbrisa več kot 25.000 ljudi iz registra prebivalcev Republike Slovenije. Izbris je bil hkrati dogodek in proces, poln nejasnosti (potekal je brez odločb, brez obveščanja prizadetih), ljudi je ilegaliziral in kot tak je postal eklatantni primer strukturnega rasizma, na katerega se socialno delo ni odzvalo. Tudi tu se preteklost vrašča v sedanost in kaže na specifično kontinuiteto. Leta 1992 je

prišlo zaradi izbrisa do sistematičnega izključevanja ljudi iz politične skupnosti in s tem teptanja dostojanstva ter onemogočanja političnih, socialnih, zdravstvenih in vseh drugih pravic izbrisanim. A vseeno je izbris vse do danes ostal obrobna tema socialnega dela, čeprav je z vidika etike in poslanstva poklica ključna, saj gre za vprašanja pravičnosti in enakega dostopa do javnih storitev. Socialne pravice ljudi so še vedno povezane s formalno pripadnostjo politični skupnosti, tj. državljanstvom, in dovoljenji za bivanje. Državno socialno delo na centrih za socialno delo je potemtakem osredotočeno na obravnavo potreb »članov in članic skupnosti« s formalnimi statusi in ne »ljudi« nasploh. Zato socialne delavke in delavci, ki so bili v devetdesetih letih prejšnjega stoletja zaposleni na centrih za socialno delo, izbrisa niso zaznali kot sistematične kršitve človekovih pravic in se nanj niso odzvali. Paradoks je v tem, da je šlo prav za obdobje »razcveta« socialnih služb, nevladnih organizacij in socialnovarstvenih projektov in da so bile z novim političnim sistemom ustvarjene formalne možnosti za avtonomnejše prakticiranje poklica. Tako lahko v današnjem zgodovinjenu spregleda izbrisa uvidimo, da je šlo za kompleksen družbeni fenomen takoj po nastanku nove države Republike Slovenije in da gre danes za kontinuiteto z obdobjem pred letom 1991, ki je prisotna v odnosu do prosilcev za azil.

Tako pridemo do vprašanja osebnega in javnega spomina in do topografije spominjanja socialnih delavk v Sloveniji. Teoretiki spomina so pokazali, da je spominjanje individualno in skupinsko; da nekateri spomini postanejo del javnega spomina, drugi pa so iz njega izključeni in pogosto pozabljeni (Halbwachs, 1992). Spominjanje je situacijsko in odvisno od moči cenzure, ki presoja, koliko individualnega spominjanja je dovoljeno in kako velik je nabor glasov, ki postanejo del javnega spomina. Hartmann (1994) je tudi pokazal, da je od »spominske tolerance«, ki jo imajo posamezne družbe, odvisno, kaj bo memorirano in kaj zamolčano; koliko individualnih spominov bo postalo del javnega spominjanja. Zato se je treba vprašati ne le, ali so imele socialne delavke in uporabnice ter uporabniki socialnega dela pa tudi drugi akterji možnost, da so memorirali preživeto, temveč tudi, kako so konstruirali in ustvarjali zgodbe glede na dominantni spomin in cenzure, saj na individualni spomin vpliva javni, dovoljeni spomin.

Prakse spominjanja (*practices of remembering*) so torej odvisne od konkretnega konteksta, časa, pa tudi od spraševalke ali spraševalca.

Individualni spomini socialnih delavk, ki so bile intervjuvane v zadnjih letih (2020–2024), so prinesli na površje veliko občutkov ponosa in zadovoljstva, da so opravljale socialno delo. Vneto so se spominjale izbire študija, procesa pridobivanja znanj in prvih zaposlitev v socialnem delu. Spominjale so se poklicne varnosti, samoumevne zaposlitve za »vse življenje«. Redkokdaj jih je kdo kritiziral, kaj šele javno zasmehoval, fizično napadel ali pravno preganjal. V lokalni skupnosti so bile spoštovane. Veliko jih je dejalo, »da je danes vse drugače«, in tako se je preteklost spet prelila v sedanost, s čemer so mislile na marginaliziran in demoniziran položaj socialnih delavk po letu 2000.

Najraje so na pogovor pristale tiste, ki so bile v svojem delu uspešne in so več desetletij delale v isti ustanovi, pogosto kot vodstveni kader. Tudi one so »delale zgodovino« in bile so ponosne, da so o njej lahko spregovorile, saj se je zadnja desetletja zdelo, da njihova individualna zgodovina nikogar ne zanima. Mnoge so se s ponosom spominjale, kako so bile pionirke in na samem začetku novega poklica, kako so v socialno varstvo vnašale nova znanja. Sara Pistotnik je na primeru zgodovinskega pregleda ureditve splava pokazala, kakšna je bila pri tem vloga socialnih delavk; kako se je spreminjala zakonodaja in kateri so bili ključni mejniki urejanja reproduktivnih pravic. Socialne delavke so bile pomembne pri opredeljevanju socialne indikacije kot upravičenega razloga za abortus. A ta vprašanja niso bila zgolj slovenska in notranjedinjska, temveč so bile jugoslovanske politike načrtovanja družine močno vpete v mednarodni kontekst.

V prvih desetletjih po nastanku šolanja so socialne delavke socialno delo videle kot »družbeno delo«, sintagma, ki jo najdem v vseh dokumentih, iz katerih so se učili študentke in študentje socialnega dela med letoma 1960 in 1990 (pred tem obdobjem pa knjig tako rekoč ni bilo). Niso se ukvarjale s politiko in socialnega dela niso dojemale kot političnega dela v smislu etike, vrednot, konflikta, ki ga prinaša trojni mandat v socialnem delu (Staub-Bernasconi, 2018). Julian Barnes (2017) je v rekonstrukciji življenja slavnega skladatelja Dimitrija Šostakoviča, ki se je komajda izognil izgonu v taborišče za politične zapornike, ni pa se mogel izogniti vsakdanji brutalnosti stalinistične oblasti, pronicljivo ugotovil, da »ni dovolj, da imate radi oblast, ampak mora tudi oblast imeti rada vas«. In socialne delavke je imela oblast rada. Znotraj javnega spomina so bile do devetdesetih let prejšnjega stoletja kot socialistične uslužbenke zaščitene in

spoštovane, zato so bili tudi njihovi osebni spomini prežeti večinoma z zadovoljstvom; bile so del »herojske« javne zgodovine, ki je ščitila njihov poklicni položaj.

Vprašanje, ki se je pojavilo med zgodovinenjem socialnega dela je bilo, kako močno je bilo kolektivno spominjanje in kakšna je bila njegova reprezentacija v javnem prostoru. Do približno konca devetdesetih let prejšnjega stoletja so imele socialne delavke v Sloveniji močno kolektivno identiteto, ki jo je krepila identifikacijska povezanost s šolo za socialno delo (sedanjo Fakulteto za socialno delo), stabilna zaposlitev, ugleden položaj centrov za socialno delo, vzgojnoizobraževalnih in socialnovarstvenih javnih institucij v lokalnem okolju. Zgodovina poklica in vsakdanje življenje sta si bila blizu in njihovo spominjanje je bilo del skupne deljene zgodovine (*shared history*), del kolektivnega spomina. Čeprav so se nekatere spominjale težkih pogojev, v katerih so delale (pešačenje po terenu, tvegana vožnja uporabnikov v institucije; opravljanje velikega števila prostovoljnih ur dela brez plačila itd.), se nobena ni spominjala, da bi jih politika omejevala; včasih so omenile, da v tistem času »nič drugega ni obstajalo«, da torej tudi same niso mogle ravnati drugače. Čeprav je bilo socialno delo politično, saj je uresničevalo cilje »socialistične socialne politike«, so bili njihovi spomini apolitični, saj je bilo samo tako mogoče opravljati poklic socialne delavke. Praksa socialnega dela je morala biti preslikava vladajoče predstave o novem poklicu. Ko so se spominjale pogostih kategorizacij otrok, so včasih opozorile, da bi ti »danes obiskovali običajne šole«, a tega niso omenjale z obžalovanjem ali v zadregi, temveč »nevtralno«, kot »bežno opazko«. Subjektivne trenutke spominjanja profesionalne osebne zgodovine kot obdobja uspeha in zadovoljstva v poklicu so po letu 1991 vse bolj zamenjevale topografije razočaranja; spominjanje hitrega slabšanja socialnega položaja ljudi, ki so že bili uporabniki in uporabnice socialnega dela, tistih, ki so to šele postali, ter slabšanje položaja socialnega dela in socialnih delavk nasploh.

Zgodovinenjenje socialnega dela mora tako neobhodno temeljiti na kritični teoriji, vključno s feminističnimi študijami in študijami hendikepa ter postkolonialno teorijo, da bi razumeli kompleksne procese in v disciplino vnašali aktualna nova področja, med drugim študije vojne in miru. Mednarodne pionirke socialnega dela so, kot pokažem v knjigi, vojno nedvoumno razumele kot destrukcijo in ji nasprotovale; sekundarna literatura o tistem času je za slovenski

prostor pomembna, saj ga bralstvo ne pozna. Obenem je v jugoslovanski zgodovini povojno obdobje zahtevalo, da se država odzove na vrsto potreb obubožanih in izmučenih ljudi, zato je postalo neobhodno potrebno izobraziti ljudi, predvsem ženske za delo na socialnem področju. S tem je bil ženskam, ki jih je ideologija naslavljala kot matere, ženske in delavke, zagotovljen nov poklic, blizu tradicionalni pozicioniranosti žensk kot skrbnic. Tedanji področji »socialnega skrbstva« in socialne politike sta bili utemeljeni na univerzalnih idejah enakosti, humanosti in solidarnosti in tako je Jugoslavija kot edina socialistična država tedanjega sveta uvedla šolanje za socialno delo.

Zaključne misli

Zgodovina je potemtakem nedokončan proces, ki je vedno odprt za nove interpretacije. Dosedanje zgodovinjene socialnega dela ni poznalo prelomov, zastojev, šepetanij in tišin, bilo je enoglasno in »optimistično«. Zato je rastle moja potreba po tem, da bi izpostavila spomine, ki jih še nismo obudili, a so bili konstitutivni za oblikovanje socialnega dela v Jugoslaviji in Sloveniji. Mnogi še danes zaznamujejo poučevanje in prakticiranje socialnega dela, zato naj zgodovina socialnega dela prinese ozaveščanje o vprašanih in problemih, ki se jih še ni premislilo, dokumentiralo in ki še niso postali del javnega znanja.

Viri

- Barnes, J. (2017). *Hrumenje časa*. Mladinska knjiga: Ljubljana.
- Fisher, R. in Dybicz, P. (1999). The Place of Historical Research in Social Work, *The Journal of Sociology & Social Welfare*: Vol. 26: Iss. 3, Article 7. DOI: <https://doi.org/10.15453/0191-5096.2591>; Available at: <https://scholarworks.wmich.edu/jssw/vol26>
- Halbwachs, M. (1992 [1950]). *On Collective Memory*, Chicago: University of Chicago Press.
- Hartman, G. (ur.) (1994). *Holocaust Remembrance*, Basil Blackwell: Oxford.
- Hering, S. in Waaldijk, B. (ur.) (2003). *History of Social Work in Europe (1900–1960)*, Opladen: Leske + Budrich.
- Hering, S. and Waaldijk, B. (ur.) (2006). *Guardians of the Poor – Custodians of the Public : Welfare History in Eastern Europe 1900–1960*, Opladen: Leske + Budrich.

- Maurer, S. M. (2023) Social Work as Memory of Conflicts? Reflections on a Historiographical Figure of Thought, *Critical and Radical Social Work*, 11(3): 332–46. <https://doi.org/10.1332/204986021X16699859837133>
- Milošević, V. (1977). *Uvod v socialno delo (izbor strokovnih člankov)*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.
- Staub-Bernasconi, S. (2018). *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft*. Verlag Barbara Budrich: Opladen / Toronto.
- Zaviršek, D. ur. (2005). »Ti jih boš naučila nekaj, ostalo bo naredil socializem!« Zgodovina socialnega dela med leti 1945 in 1961. V: D. Zaviršek (ur.). »Z diplomo mi je bilo lažje delat!« *Znanstveni zbornik ob 50-letnici izobraževanja za socialno delo v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 7–54.
- Zaviršek, D. (2008). Gender, welfare and social work education under communism in Slovenia. V: A. Buchanan (ur. d) *Social work (Major themes in health and social welfare)*, London, New York: Routledge, 143–152.
- Zaviršek, D. (2022) 'Profesionalizacija socialnega dela v Sloveniji: med entuziazmom žensk in zahtevami oblasti', *Družboslovne razprave*, XXXVIII(101): 49–72.